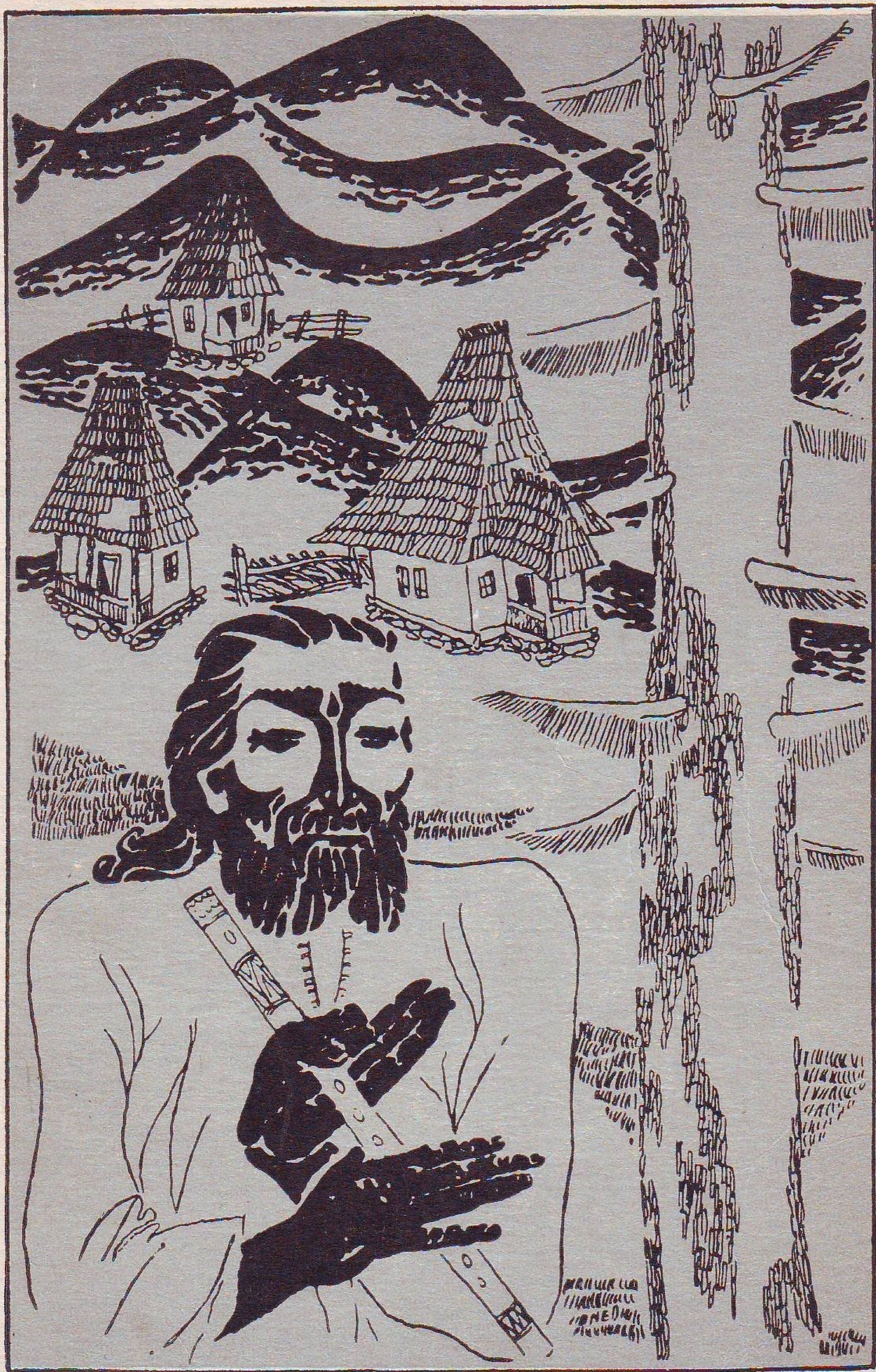

LOVIŞTE, MIRIFIC PLAI

LOVIȘTE, MIRIFIC PLAI

Coperta, desene şi vignete: ION NEDELCU
Fotografii: Prof. CONSTANTIN CREŢU

Prof. NICOLAE CIUREA-GENUNENI

LOVIŞTE, MIRIFIC PLAI

Legende populare

Cuvînt înainte
de
OVIDIU PAPADIMA

INSPECTORATUL ŞCOLAR JUDEŢEAN VÎLCEA

1971
Rîmnicu Vîlcea

O CARTE FRUMOASĂ ȘI INSTRUCTIVĂ

Tînărul și entuziastul iubitor al culturii noastre populare, Nicolae Ciurea-Genuneni, ne face plăcuta surpriză de a ne dărui o foarte interesantă carte, în care adună la un loc legendele populare care au mai persistat pînă în zilele noastre în străvechea Țară a Loviștei. Apărată, ca de niște uriașe ziduri de cetate, de munții Făgărașului, Lotrului și Căpățînei, Țara Loviștei — străbătută de cursul Oltului, la răsărit de care se află depresiunea intracarpatică Titești iar la apus depresiunea similară Brezoi — este una dintre cele mai vechi vetre de viață românească, atestate de documentele istorice. În 1233, principele de Coroană, Bela o dăruiește — cît va fi fost tradusă în realitate această danie nu știm — comitelui de Tăl-

maci, Corlad. O *primă atestare documentară, dar reminiscențele cultivării cerealelor „în răzoare“ — pe terasele de la poalele munților din preajmă — arată că aici s-a dezvoltat o viață înfloritoare și continuă, încă de pe vremea dacilor. Un document din 1374 menționează — între feudalii din Țara Românească fugiți din Transilvania — pe Stoican, nepotul lui „Voina de Loviștea“, — ceea ce ne-ar face să imaginăm existența posibilă a unui vechi cnezat al Loviștei. Voievodatul lui Seneslau se pare, de asemenea, că și-ar fi avut centrul în depresiunea Brezoi.*

În 1319 documentul dovedește că Țara Loviștei era sub stăpînirea românească a domnitorului muntean, Basarab.

În Țara Loviștei se pare că s-ar fi aflat Posada, locul unde Basarab a cîștigat celebra bătălie din 1330, care a consfințit independența noului stat al Țării Românești. Într-un hrisov din 1451, dat de voievodul Vladislav al II-lea, sînt menționate satele Boișoara și Găujani, munții Stîna Mare, Zănoaga ș.a., familiile Vîlcu și Ruhat, — nume care s-au păstrat pînă în zilele noastre, în Țara Loviștei. Iar fragmentele de ceramică aflate la Boișoara ne atestă

o viață locală încă din neolitic, acum cincișase milenii.

Un trecut atît de vechi și de bogat ca al Țării Loviștei nu se putea să nu atragă asupra ei numai atenția istoricilor. În 1934 Ion Conea — geograful cu larg orizont istoric și antropologic, format la școala lui Gheorghe Vîlsan — i-a consacrat o temeinică monografie: Țara Loviștei. Studiu de geografie istorică. *Iar de curînd — în memorialul său atît de viu și plin de substanță:* Medic la Boișoara *(1967) — Andrei Pandrea, pe lîngă multiplele observații profesionale notate în cei doi ani de stagiu în Țara Loviștei, consemnează tot atît de bogate constatări și meditații asupra vieții și culturii populare a locului.*

Și iată că acum profesorul Ciurea-Genuneni ne înfățișează Țara Loviștei așa cum trăiește ea astăzi, în legendă. Sînt aici 27 de texte, dintre care 16 culese de autorul însuși. Ele sînt și cele mai interesante, deoarece — prin limbajul lor, prin indicarea precisă a persoanei care le-a povestit și a datei cînd s-a făcut înregistrarea — sînt singurele care au aerul unor documente folclorice autentice. În schimb, cele 7 legende reproduse din revistele „Lotrul“, a Liceului din Brezoi, și „File vîlcene“, a liceului

„Vasile Roaită" din Rîmnicu Vîlcea — ca și cea extrasă din volumul Răncurele, *al prozatorului M. Lungeanu, sînt rodul unor veleități literare citadine, limbajul lor fiind destul de departe de cel folcloric. Un indiciu al apartenenței lor la literatura citadină este și lipsa oricăror indicații asupra împrejurărilor în care ar fi fost culese. Cele trei texte reproduse din volumele amintite, ale lui Ion Conea și Andrei Pandrea — cu toate că sînt lipsite de datele obișnuite ale culegerilor folclorice — se integrează firesc în creația orală, prin limbajul lor sobru, caracteristic povestitorilor populari. Oricare ar fi însă deosebirile între ele, cele 27 legende din volumul de față sînt autentice în substanța lor și ne permit să tragem unele concluzii, care ar putea interesa atît pe cercetătorii cît și pe iubitorii literaturii noastre populare. Principalul lor interes stă în faptul că — cu excepția celor trei texte din volumele lui Ion Conea și M. Lungeanu — sînt înregistrări de dată foarte recentă: din anii 1968—1970, dovedind o excepțională vitalitate a legendei populare în străvechea Țară a Loviștei. Fenomenul îl observase și Andrei Pandrea: „Legende nenumărate, vechi, dăruite cu înțelepciunea și vraja unei arte autentice, supraviețuind veacurilor, se povestesc*

în șoaptă la focurile iernii, sau vara sub lună plină"... Însă — cu toată durata și continuitatea milenară a vieții pe meleagurile Țării Loviștei — să nu ne facem iluzia că din aceste legende s-ar putea reconstitui trecutul ei îndepărtat, la fel ca în filele unei cărți de istorie. Legenda populară își are legile ei artistice proprii, — la noi ca și pretutindeni în lume. Pe oamenii din popor, care memorează și povestesc asemenea legende, nu îi interesează istoricitatea faptelor pe care le evocă, ci înțelesurile lor morale, valoarea lor exemplară pentru caracterizarea unor anume împrejurări de viață și a unor anume tipuri de oameni. Îi interesează lupta eternă între bine și rău în viața omenirii, străduința omului de a ajunge la o viață mai bună, comportamentul lui în momentele de mare primejdie, raporturile dintre stăpîni și supuși, explicarea unor fenomene ale naturii și — pe deasupra tuturor acestor teme eterne și universale — judecata morală asupra mijloacelor pe care le folosesc eroii povestirii, pentru a-și atinge scopul. În felul acesta, legenda este tot atît locală ca și universală, tot atît de veche cît și de actuală. Teme străvechi se întruchipează mereu în întîmplări noi, cu eroi dintr-un trecut foarte apropiat, legat de cele mai multe ori de

amintirile personale ale povestitorului, de întîmplări auzite de la părinți, de la bunici sau de la contemporani ai acestora. Ele se aseamănă în mod izbitor cu întîmplări din legendele altor popoare, adesea foarte depărtate.

E ceea ce se întîmplă cu legendele din cartea de față. Adîncimea lor în timp e relativă: majoritatea întîmplărilor relatate în ele s-ar fi petrecut în secolul trecut; unele ceva mai demult. Una singură pare a fi o excepție: Cula lui Decebal. *Dar cercetîndu-i textul cu atenție, ne dăm seama că avem de a face cu o cristalizare foarte tîrzie — sub o evidentă influență cărturărească — a unei teme universale:* aceea a comorilor *îngropate în pămînt sau ascunse sub apă. Unul dintre visurile bieților oameni săraci de pretutindeni și din totdeauna a fost acela de a-și schimba soarta prin aflarea unor astfel de comori. Proveniența lor e atribuită unor personaje și împrejurări excepționale, fie din istoria îndepărtată pînă aproape de legendă, fie din trecutul apropiat. Dar fiindcă aflarea unei astfel de comori e un fapt foarte rar, legendele populare de pretutindeni o condiționează prin anumite oprelişti, de cele mai multe ori insurmontabile: unele comori sînt „blestemate", fiind agonisite prin crimă și jaf; altele sînt puse sub*

blestem de cei care le-au ascuns și nu vor ca ele să încapă pe mîna altora; de cele mai multe ori, amintirea locului unde s-ar afla e foarte imprecisă, cei care le cunoșteau taina nemaiajungînd să o comunice sau dezvăluind-o doar în parte. Acest fel de oprelişti izvorăsc din ideea morală că ceea ce nu se obține prin muncă cinstită nu poate aduce fericire, — dimpotrivă, duce la vrajbă și crimă. Pornind de la un autentic fond folcloric, Gala Galaction a făurit o operă de mare artă, în nuvela Gloria Constantini. *Un alt șir de oprelişti este generat de străvechi credințe despre fenomene și ființe supranaturale, care populau imaginația oamenilor din trecut, lipsiți de luminile științei: tainițele unde sînt ascunse comori s-ar deschide doar într-o anumită zi a anului, dar cel ce pătrunde la ele le află păzite de un șarpe sau un balaur; intrarea se închide adesea în urma iscoditorului și el rămîne acolo, ca într-un somn, pînă la viitoarea deschidere; flăcări călătoare apar în preajma locului unde sînt ele îngropate în pămînt, atrăgîndu-l și rătăcindu-l pe cel care le zărește noaptea. În legenda* Cula lui Decebal, *întîlnim unele dintre aceste trăsături universale ale legendei. Decebal, învins de „vrăjmași" și-ar fi ascuns comorile într-o peșteră, undeva între Valea Găujanilor*

și aceea a Boișoarei. O fată „a lui Duroi" — nume de familie existînd și astăzi în satul Găujani — ar fi găsit deschisă ușa „tainiței" și ar fi văzut prin ea „o fată numai și numai de aur, lucrînd la un război de aur, și saci mulți plini cu galbeni".

Dar ușa s-a închis îndată și „de-atunci nimeni nu-i mai știe locul". Povestirea este desigur autentică, înfățișînd acel amestec de realitate și fantezie, caracteristic legendei populare. Numai numele lui Decebal apare aici ca străin în context, dînd impresia că, ar fi înlocuit, sub o influență cărturărească, numele personajului de care a fost legată legenda în părțile locului. În tot restul legendelor din Țara Loviștei nu mai apare nici o urmă a regelui dac și nici arheologia nu relevă pînă acum vreo așezare a acestuia. Lămurirea ne-o dau variantele intitulate Cula lui Duroi *— una culeasă de autorul volumului de la Nicolae Stoica din Boișoara — și cealaltă de la Pătru Duroi, din Găujani, în 1970. Aici e vorba de un loc numit „Cula lui Duroi" — probabil că existase acolo o culă, „tip de clădire fortificată, frecventă în sec. XVIII" mai ales în Oltenia, dar care nu e menționat nicăieri în documentele pe care le avem despre viața dacilor. Pe-acolo se afla peștera cu comoara. În prima variantă ar fi intrat în peșteră fata Sarafinei Diaconeasa, — să reținem numele, fiindcă este acela al unui personaj care apare într-alt ciclu de legende despre comori, de astă dată ale haiducilor. Nicolae Ciurea-Genuneni a procedat foarte înțelept, grupînd legendele pe cicluri avînd aceeași temă, și ne-a dat astfel posibilitatea să le comparăm. Fata a găsit comoara — fata de aur și războiul de aur, sacii cu galbeni — păzită de „un șarpe mare de aur". De spaimă „și-a pierdut graiul pentru toată viața". În a doua variantă, cea care ar fi amuțit ar fi fost „fata lui Simon Duroi", pe cînd fata Diaconesii, care o însoțea, ar fi rămas în afara peșterii. Pentru îmbinarea de fantastic și real din legendă sînt caracteristice nu numai aceste nume cunoscute în Găujani, ale eroilor întîmplării, dar și cele trei fotografii avîndu-l ca subiect pe însuși povestitorul ei, Pătru Duroi. Într-una, arată de departe locul „tainiței", iar în alta, el se afla împreună cu autorul volumului chiar în fața intrării într-o peșteră reală în care „se zice că a intrat fata lui Simon Duroi la comoară", dar acum nu se mai poate pătrunde fiindcă „s-a dărîmat sghiabul". Unul dintre meritele mari, de astă dată cu totul inedit, al culegerii lui N. Ciurea-Genuneni este acela că —*

dîndu-și seama de utilitatea științifică a confruntării legendelor cu realitatea — își însoțește textele cu tot ceea ce ar putea înlesni această confruntare: fotografii ale locurilor, ale povestitorilor, ale ruinelor despre care se povestește, copii de documente din arhive, referitoare la întîmplările relatate, reproduceri de tablouri votive din bisericile ctitorite de eroii lor etc. Este pentru întîia dată la noi cînd ni se dă o largă posibilitate de a cerceta științific împrejurările reale care ar fi putut da naștere legendelor, felul în care ele s-au integrat în structura artistică universală a acestei specii a literaturii populare, și modul cum a funcționat imaginația creatoare a povestitorilor din popor. Astfel, raporturile dintre ficțiune și realitate, precum și structura artistică constantă a legendei se întrevăd și mai clar în ciclul povestirilor despre comorile ascunse de haiduci. În prima dintre ele, preambulul are toate aparențele unor fapte reale. E vorba de ceata lui Trancă, care-și avea „pe timpuri" ascunzișuri pe muntele Foarfeca și prăda „pe boierii care treceau pe le Streaja". Uneori puneau mîna pe banii „birului către turci", prin urmare e vorba de existențe anterioare domniei lui Alexandru Ioan Cuza. De aici însă începe ficțiunea: la peștera unde își ascundeau comorile nu se putea ajunge decît prin cățărarea pe „un pin înalt". Îmbătrînind, haiducii au tăiat pinul și s-au jurat să păstreze taina. Comoara ar fi păzită de „un șarpe mare de bronz". Prin aceste opreliști ne apropiem de stratul arhaic al legendelor, dar pinul ca arbore și bronzul ca material prețios au intrat foarte recent în limbajul literaturii populare. În schimb, povestirea despre Sarafina Diaconeasa — gazdă de haiduci *pare a nu avea nimic fabulos. Personajul a existat realmente, e menționat în trei documente, reproduse fotografic, în ilustrația legendei. Dar pe cînd documentele sînt din anii 1861 și 1872, unul fiind semnat de Sarafina însăși, iar celelalte de Marița, fiica ei, povestitorii din Boișoara evocați de Andrei Pandrea vorbesc despre o femeie, Diaconeasa, care ar fi fost gazdă de „lotri", „în urmă cu cîteva sute de ani". În 1962, Andrei Pandrea află încă în ființă — deși părînd cea mai veche casă din Boișoara, localnicii susținînd că ar avea vreo 300—400 de ani — locuința Diaconesii, lîngă gospodăria lui Chirigescu. O cercetează pe îndelete din pivniță pînă sus, descoperind și ascunzătoarea haiducilor din încăperile ei, mascată de un perete dublu. În fotografia făcută de N. Ciurea-Genuneni în 1970, nu apare decît un fragment de*

zid din bolovani, aflat „în vecinătatea gospodăriei lui Nicolae Chirigescu". În preajma satului Titeşti, o piatră cu 12 cruci încrustate pe ea e pusă în legătură cu comorile pe care le-ar fi îngropat, în apropierea ei, 12 haiduci. Deşi se ştie că ele ar fi fost ascunse la 12 paşi distanţă de piatră, nu se pot dibui căci nu se cunoaşte direcţia numărătorii paşilor. După o altă legendă, localităţile Voineasa, Ciunget, Malaia şi Brezoi ar fi fost întemeiate de cei patru „vătafi" ai cetelor în care s-au împărţit haiducii, cînd s-au hotărît să fie oameni de treabă: Voinea, Ciungu, Mălai şi Breazu. De fapt, avem de a face aici cu simple etimologii populare: Voineasa, ca nume nu derivă din Voinea, ci e probabil numele unei foste stăpînitoare a locului, — formă similară cu Băneasa, Mîntuleasa etc; Ciunget, de asemenea e o denumire frecventă pentru rariştile cu arbori curăţaţi de ramuri, sau tăiaţi pînă aproape de faţa pămîntului, — formă similară cu brădet, *loc cu brazi;* făget, *întindere acoperită cu fagi etc.* Legenda bisericii din Boişoara, *se integrează în ciclul universal al povestirilor despre comori ascunse sau aflate prin abaterea unor rîuri (legenda Nibelungilor). Marian Generică şi Antonie Teleabă ar fi găsit o asemenea comoară şi din bogăţia ei ar fi ridicat biserica.*

Pisania ei indică anii 1853—1857 ai construcţiei. Frescele votive ale ctitorilor îi înfăţişează de-o parte pe Antonie Teleabă şi soţia lui, iar de altă parte pe Marian Mitrescu şi soţia lui. Veşmintele lor ţărăneşti au totuşi un aer somptuos, o stilizare hieratică de mare efect.

Rarităţi istorice cunoscute se îmbracă în cele mai surprinzătoare forme epice. Bunăoară, fenomenul ştiut al strămutării vechilor sate de pe înălţimi la poalele munţilor, spre locurile mai blînde ale văilor şi şesului, ia uneori şi în Loviştea chipul legendei. Tîrgul de la Titeşti s-ar fi întemeiat fiindcă la nedeile de pe muntele vecin ar fi început zmeii de pe vîrful Negoiului să răpească fete; satul Drăgăneşti s-ar fi strămutat, coborînd pe Olt, fiindcă în vechea aşezare un urs ucis ar fi adus ciuma.

Dintre cele trei legende despre Piatra Fetei, cea dintîi caută explicaţia strămutării tîrgului de sf. Ilie din „vîrful Nedeiului" pe „cîmpul Polovragilor". În acelaşi timp explică mitic şi culoarea ciudată a stîncii cu acest nume: roşie şi albastră bătînd în verde. O fată fusese răpită de „zmei" din mijlocul oamenilor veniţi la tîrg şi dusă lîngă stîncă, unde au fost trăsniţi şi ei şi fata. Din sîngele lor s-a colorat piatra. Într-o variantă, fata ar fi fost răpită de

Iele și zdrobită de stîncă. A treia variantă, în schimb, n-are nimic fabulos: piatra a fost colorată de sîngele unui cioban ucis de oamenii boierului, cu a cărui fată fugise în munți.

Conflictele între oamenii locului și egumenii mănăstirii Cozia — care tindeau să-și sporească averile și pămînturile în paguba obștilor moșnenești — se concretizează artistic în motivul clopotului prăbușit în adîncimea apelor, de largă circulație folclorică europeană, motiv apărînd într-una dintre baladele lui Gh. Asachi și generînd, între altele, celebra dramă a lui Gerhardt Hauptmann, Clopotul scufundat. *Legenda culeasă în 1970, cu varianta ei, atestă în Țara Loviștei o existență îndelungată. Într-un dicționar geografic din 1893 se înregistrează spusele oamenilor că, într-una dintre strîmtorile cursului Oltului, numită* La Clopot, *s-ar fi prăbușit un clopot uriaș. În cartea de față, o fotografie recentă înfățișează locul care și astăzi se numește la fel.*

Legendele întrețin astfel cu realitatea un dialog plin de fantezie; cînd se apropie de ea cu amănunte surprinzător de exacte, cînd se îndepărtează de ea pe căile cele mai năstrușnice. Iată legenda schitului Cornetu. Ea spune că — pe locul unde se află azi schitul, durat în 1666 de vel vornicul Mareș Băjescu și soția sa Maria — un boier ar fi ctitorit o bisericuță din lemn, în amintirea soției lui, ucisă de „lotri" pe cînd fugeau în munți de frica turcilor. Dar documentul din 1610, reprodus alături de fotografia de azi a schitului, dovedește că atunci exista o mănăstire de călugări numită tot Cornetu. Despre un vînător vestit, Florea Ionescu, legendele povestesc că a împușcat un „balaur" atît de mare încît vînătorul trecuse apa Latoriței, mergînd pe el ca pe o punte, crezîndu-l trunchi de copac. Biserica din Ciunget e ctitorită de el și de soția sa Floarea și de cei doi feciori ai săi, în 1861. În tabloul votiv, unul dintre feciori este zugrăvit cu pușca în mînă iar în imaginea lăcașului pe care-l înalță ei în palme, după tradiție, Florea Ionescu e înfățișat împușcînd nu un balaur, ci un cerb.

Volumul se încheie cu legenda Cele șapte fete cu părul galbăn, *o unică bijuterie artistică, ieșită din darul de poet al povestitorului Nicolae Sarafin. Dar tot ceea ce ar apare aici ca rodul fanteziei lui poetice se înscrie riguros, pînă la amănunte, în cadrul tradițional al credințelor despre Iele. Versurile pe care-și aduce aminte că le cîntau frumoasele fecioare, noaptea pe lună, așa cum le văzuse cînd era copil, se află ai-*

Antonie Teleabă şi soţia sa Erusalima, ctitori ai bisericii din satul Boişoara, pictaţi în pronaos, pe peretele dinspre vest, în dreapta, cum intri în biserică

Marian Mitrescu şi soţia sa, Păuna Mitreasca — ctitori ai bisericii din satul Boişoara, pictaţi în pronaos, pe peretele dinspre vest, în stînga, cum intri în biserică.
Păuna Mitreasca a fost pictată fără piciorul drept, deoarece n-a avut copii. Simbolul acestei vechi credinţe ni l-a dezvăluit bătrînul Nicolae Sarafim, 87 ani, Boişoara, 1967.

Frescă (Biserica din Boişoara)

Lei 4,50